

GAZNELİ HÜKÜMDARLARI

Alp Tegin	352/963
Ebû İshak İbrâhîm b. Alp Tegin	352/963
Bilge Tegin	355/966
Böri (Pîrî) Tegin	364/975
Sebük Tegin	366/977
İsmâil	387/997
Mahmud	388/998
Muhammed (birinci hükümdarlığı)	421/1030
I. Mesud	421/1030
Muhammed (ikinci hükümdarlığı)	432/1041
Mevdûd	432/1041
II. Mesud	440/1049
Ali	440/1049
Abdürreşîd	440/1049
Ferruhzâd	443/1052
İbrâhîm	451/1059
III. Mesud	492/1099
Şîrzâd	508/1115
Arslan Şah	509/1116
Behram Şah	511/1117
Hüsrev Şah (önce Gazne ve Hindistan'da, sonra sadece Hindistan'da)	552/1157
Hüsrev Melik (Hindistan'da)	555-582/1160-1186

BİBLİYOGRAFYA:

Târîh-i Sîstân (nşr. Bahâr), Tahran, ts., s. 346, 350-358, 362-363, 367-369; *Beyhakî, Târîh-i Beyhakî* (nşr. Ganî-Feyyâz), Tahran 1324 hş.; *Utbî, Târîh-i Yemînî* (trc. Cerbezekânî, nşr. Ca'fer-i Şîâr), Tahran 1345 hş.; *Gerdîzî, Zeynû'l-ahbâr* (nşr. Abdülhayy Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 160-206; *Nizâmülmülk, Siyâsetnâme* (Köymen), s. 56-57, 60-62, 81-82, 84-86, 90, 105, 108-109, 127, 135, 150, 193-195, 200-202, 207, 219-221, 226, 272-273, 276-277; *Beyhakî, Târîh* (Behmenyâr), s. 70-71; *Râvendî, Râhatû's-sudûr* (Ateş), I, 86-88, 91, 93-95, 98-101, 164; *Ahbârû'd-devletî's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 2-12, 18-20, 40; *İbnü'l-Esir, el-Kâmil*, IX-X, tür.yer.; a.e. (trc. Abdülkerim Özyadın), İstanbul 1987, IX-X, tür.yer.; Müstevfî, *Târîh-i Güzîde* (Nevâî), s. 389-402; *Reşîdüddin, Câmî'u't-tevârîh* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1957; *Şebânkâreyî, Mecma'u'l-ensâb* (nşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363 hş., s. 29-88; *Mîrhând, Ravzâtû's-şafâ*, s. 88-141; *Abdülhayy Habîbî, Peştâ ve Lâyekân-ı Gâzne*, Kâbil 1341; *Zambaur, Manuel*, s. 282-283; *T. W. Haig, "The Yamini Dynasty of Ghazni and Lahore", Cambridge History of India*, Cambridge 1928, III; *Muhammed Nazım, The Life and Times of Sultân Mahmûd of Ghazna*, Cambridge 1931; a.mlf., "İsmâil b. Sebük-Tigin", *İA*, V/2, s. 1112; a.mlf., "Mes'ûd", a.e., VIII, 133-134; a.mlf., "Mevdûd", a.e., VIII, 162-163; a.mlf., "Muhammed b. Mahmûd", a.e., VIII, 480; *C. E. Bosworth, The Ghaznavids*, Edinburg 1963; a.mlf., "The Imperial Policy of the Early Ghaznavids", *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*, London 1937, s. 49-82; a.mlf., *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 225-227; a.mlf., "The Early Ghaznavids", *CHIr*, IV, 162-197; a.mlf., "The Later Ghaznavids", *Splendour and Decay the Dynasty in Afghanistan and Northern India 1040-1186*, Edinburg 1977; a.mlf., "Ghaznavid Military Organisation", *Isl*, XXXVI (1960), s. 37-77; a.mlf., "The Titulature of the Early Ghaznavids", *Oriens*, XV (1962), s. 210-238; a.mlf., "Ghazna", *El²* (İng.), II, 1048-1050; a.mlf., "Ghû-

rids", a.e., II, 1099-1104; a.mlf., "Mahmûd b. Sebüktingin", a.e., VI, 65-66; a.mlf., "Abd al-Rashid, Abû Mansûr", *Elr*, I, 149-150; a.mlf., "Arslânşâh", a.e., II, 548-549; *Kasım Kufralı, "Gazneliler ve Selçuklular Devrinin Tezkiir Muhiti", IV. TTK Tebliğler*, Ankara 1952, s. 261-282; *İbrahim Kafesoğlu, Sultan Melikşâh Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 19-20, 29-30; a.mlf., "Mahmûd Gaznevî", *İA*, VII, 173-183; *Gulam Mustafa Khan, A History of Bahram Shâh of Ghaznin*, Lahore 1955; a.mlf., "A History of Bahram Shah", *IC*, XXIII/1-2 (1949), s. 62-91; XXIII/3 (1949), s. 199-235; *S. M. Ikram, Muslim Civilisation in India*, Colombia 1969, s. 23-35; *Oktay Aslanapa, Türk Sanatı I*, İstanbul 1972, s. 37-47; *Mehmet Altay Köymen, Alp Arslan ve Zamanı*, İstanbul 1976; a.mlf., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1979, I, tür.yer.; II (1984), s. 306-310, 360-373; *Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destaneleri*, Ankara 1972, s. 67-91; *Aydın Sayılı, "Doğumunun 1000'inci Yılında Beyrunî", Beyrunî'ye Armağan*, Ankara 1974, s. 1-40; a.mlf., "İbn Sînâ'da Astronomi ve Astroloji", *İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yılı Armağanı*, Ankara 1984, s. 161-201; *Barthold, Türkistan*, s. 329-379; a.mlf., "Alptegin", *İA*, I, 386; *Bayur, Hindistan Tarihi*, I, 127-246; *Erdoğan Merçil, Kirman Selçukluları*, Ankara 1989; a.mlf., "Gazneliler'in Kirman Hâkimiyeti (1031-1034)", *TD*, sy. 24 (1970), s. 35-44; a.mlf., "Sebüktingin'in Pendnâmesi", *İTED*, VI/1-2 (1975), s. 203-232; a.mlf., "Sîmcüriler IV", *TTK Belleten*, sy. 195 (1986), s. 547-567; a.mlf., "Sîmcüriler V", *TED*, XIII (1983-87), s. 123-138; a.mlf., "Ziyâîler", *İA*, XIII, 622-623; *Abdülkerim Özyadın, Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 140-144; *Hasan-ı Enverî, İşlâhât-ı Divânî Devre-i Gâznevi ve Selcûkî*, Tahran 2535 şş.; a.mlf., "Divân-ı İstifâ der Hükûmet-i Gazneviyyân ve Selcûkiyyân ve Berhây-ı İşlâhât-ı Merbût be-ân", *Berresthâ-yı Târîhî*, VIII/6, Tahran 1974, s. 29-50; *Abdülmün'im en-Nemr, Târîhü'l-İslâm fi'l-Hind*, Beyrut 1401/1981, s. 111-133; *A. Y. Yakubovsky, "Gazneli Mahmud, Gazne Devletinin Menşei ve Karakteri Meselesine Dair"* (trc. A. Caferoğlu), *Ülkü Halkeuiler Dergisi*, XII/72, Ankara 1939, s. 505-513; XIII/73 (1939), s. 49-57; XIII/75 (1939), s. 241-246; XIII/76 (1939), s. 321-333; *M. Halil Yinanç, "Çağrı Bey", İA*, III, 324-327; *M. L. Dames, "Garcistan", a.e.*, IV, 717; a.mlf., "Gazneliler", a.e., IV, 742-748; a.mlf., "Güriler", a.e., IV, 826-830; *Omelyan Pritsak, "Karahanlılar", a.e.*, VI, 255, 257; *V. F. Büchner, "Sâmâniler", a.e.*, X, 140-142; *Dihhudâ, Luğatnâme*, XX, 214-216; *B. Pulver, "Ghaznavids", El²* (İng.), II, 1050-1053; *Günay Tümer, "Bîrûnî", DİA*, VI, 207-208.

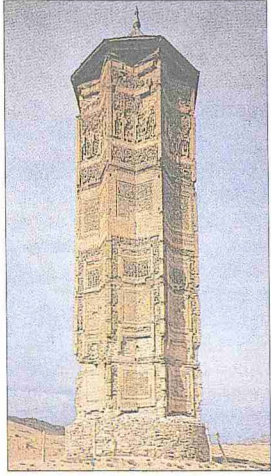
ERDOĞAN MERÇİL

Mimari. Gazne kuruluşunda küçük bir merkez iken Sultan Mahmud zamanında İslâm ve Hint medeniyetlerinin birleştiği önemli bir şehir haline gelmiştir. Gazneli mimarisinin önemli eserlerini ve ana özelliklerini burada görmek müm-

kündür. Ancak şehircilik bakımından da dikkat çekici özellikleri bulunan bu merkez çeşitli akınlar ve yıkımlardan kendini kurtaramamıştır.

İslâm mimarisi tarihi için olduğu kadar Türk mimarisi tarihi açısından da son derece önemli gelişmelerin işaretlerini Gazneli devri mimarisinde bulmak mümkündür. Tarihî kaynaklara ve özellikle Muhammed b. Abdülcebbâr el-Ut-bî'nin nakillerine göre, günümüzde hiçbir izi kalmayan Gazne'deki en önemli eser olan Arûs-i Felek Camii, ağaç direkleri üzerinde düz çatılı bir yapı olmakla birlikte bazı kaynaklarda kemerlerin de varlığından söz edilerek ağaç aksam üzerinde renkli nakışların güzelliği anlatılmaktadır. Yapıda ana özellikleriyle erken dönem İslâm camilerine benzer bir planlamadan bahsedilse bile ağaç direkleri kullanılması ve kemerlerin bunlarla birlikte anılması, günümüzde geç devirdeki benzerleri çeşitli Asya camilerinde hâlâ yaşatılan ve Anadolu Türk mimarisinde Selçuklu dönemindeki önemli örnekleri bilinen camiler gibi, hem ağaç direk ve tavanlı hem de kemer ve eyvanlara sahip sentez bir yapı olduğu kanaati ağır basmaktadır.

XI. yüzyıl başlarından bir başka Gazneli camii olan ve Hilmend nehri kenarındaki ordugâh şehri Leşker-i Bâzâr'da bulunan Ulucami, Türk-İslâm camii mimarisi tarihi içinde çok önemli bir basamak teşkil eden yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Geniş saray manzumesinin dış sur duvarına bitişik olarak meydana açılan durumu ile aslında bir ordugâh camii niteliğinde olan bu yapı, sur duvarındaki mihrap nişi önünde iki sıra pâyeye üzerinde taşınan tonoz-kubbe örtüsünden ibarettir. Bu özellikler yapının, kemerlerle avluya açılarak genişleyen cemaate hizmet edebilecek bir ordugâh camii şeklinde tasarlanmış olduğunu gösterir. Ancak en önemli nokta, mihrap önünde kare planlı mekânın üstünün kubbe ile örtülmüş olmasıdır. Böylece enine gelişen harim mekânında, mihrap önü kubbeli bir plan şeması ilk defa karşımıza çıkmakta ve bu Anadolu Türk mimarisinde takip edilebilecek bir gelişme çizgisinin başlangıcını teşkil etmektedir. Leşker-i Bâzâr kazıları sırasında temizlenerek aydınlatılmış olan bu caminin Sultan Mahmud (998-1030) veya en geç I. Mesud (1030-1041) döneminde yapılmış olduğu kabul edilir. Büyük Selçuklular'la farklı bir konstrüksiyona kavuşan mihrap önü kubbeli ca-

Sultan
III. Mesud
Minaresi -
Gazne /
Afganistan

miler Anadolu Selçukluları'nda ve Mısır Türk Memlûkleri'nde de uygulanmıştır.

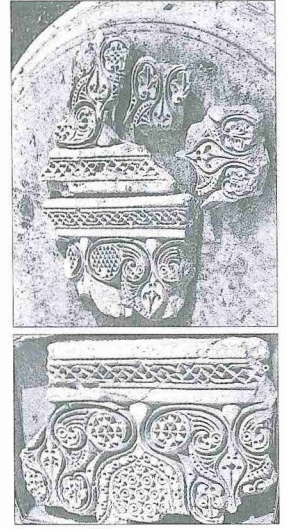
Daha önce bazı sanat tarihçileri tarafından Sultan Mahmud ve oğlu I. Mesud'a ait zafer kuleleri olduğu söylenen iki yapının, XX. yüzyılın ikinci yarısında Afganistan'da kazı yapan İtalyan ve Fransız heyetlerinin çalışmaları sonunda bitişiklerindeki camilere ait minareler olduğu anlaşılmıştır. Gazne harabelerindeki ilk yapı, kitâbesinden III. Mesud'a ait olduğu anlaşılan XII. yüzyıl başlarından kalma bir minaredir. Taş kaide üstünde yıldız biçimi kesitli yani keskin yivli bu minarenin silindirik şeklinde olan üst kısmı yıkılmıştır. Şerefelerin ahşap olma ihtimali vardır. Tuğla gövdenin her tarafı eşit karelere bölünmüş ve bunlar zengin tuğla süslemelerle dolgulanmıştır. Bunlarda yazı, bitki bezemeleri ve geometrik özellikteki değişik süslemeler yaygındır. Bunun daha basit bir tekrarı olan ikinci minare ise kitâbesine göre Behram Şah'a (1117-1157) aittir. Bu minareler, keskin yivli geniş gövdeleriyle civardaki eserler üzerinde önemli bir etki yapmış olmalıdır. Nitekim Delhi'deki Kutub Minâr da aslında bir cami minaresi olarak Gazne-Hint Türk ilişkilerinin bir devamı mahiyetinde ve aynı şekil özelliklerine sahip bir eser olarak değerlendirilmelidir.

Medreseler Büyük Selçuklular zamanında teşkilâtlanmış şekliyle bilinirse de ilk medreseler XI. yüzyıl başlarında Gazne'de kurulmuştur. Sultan Mahmud zamanında kurulduğu bilinen Beyhakiyye,

Saîdiyye, Ebû Sa'd el-Esterâbâdî ve Ebû İshak el-İsferâyînî adlarını taşıyan dört medresenin mimari özellikleri hakkında bilgi yoktur. Yine Gazneliler'in Tûs valisi Arslan Câzib tarafından Sengbest'te yaptırılan külliye de bir medresenin varlığı biliniyorsa da 1913 yıllarında mevcut olan bu kalıntıların çizilen krokisinden tam bir fikir sahibi olmak mümkün olmamaktadır. Yine de sonraki gelişmeler dikkate alındığında ve Gazneliler'in eyvanlı taht salonlarına sahip sarayları sivil mimarinin aynısı olarak kabul edildiğinde bunların eyvanlı iç avlulu ev-konak şeması- nı tekrarlamış olduğu düşünülebilir.

Gazneli türbe mimarisinden de günümüze ulaşan örnekler çok azdır. Bunların en tanınmış, Arslan Câzib'in yukarıda sözü edilen külliyesinde yer alan türbesidir. 1028 tarihli bu türbe kare planlı, tuğladan üstü kubbe ile örtülü büyük bir yapıdır. Duvarların iç yüzlerinde, kubbe-ye geçiş bölgesinde tuğlaların değişik dizilmesi yanında kalem işi kalıntıları da dikkati çeker. Belh'te XI. yüzyılın ilk yarısına ait Baba Hatun Türbesi, yonca tromplu kubbesiyle Karahanlılar'ın Arap Ata Türbesi'ne (978) benzerlik gösteren diğer bir önemli yapıdır.

Gazneliler'in sarayları, Türk saray mimarisinin erken örnekleri arasında olup kazılarla oldukça aydınlatılmış durumdadır. Güney Afganistan'da Büst şehrinin karşı kıyısında, Hilmeend nehri kenarındaki Leşker-i Bâzâr Sarayı geniş bir araziye yayılmış çeşitli yapılardan meydana geliyordu. Sultan Mahmud dönemine tarihlenen güney kasrı, geniş bir avlu çevresinde uzunlamasına tasarlanmış simetrik bir şemaya sahiptir. Dört eyvan şemasına bağlı avlunun kuzeyinde, girişinde mescidin de bulunduğu taht salonu vardır. Duvarların alt kısmında, Sultan Mahmud'un hassa ordusunu tanımlayan 1/3 profilden resmedilmiş belge niteliği taşıyan tasvirler dikkati çeker. Temperra tekniğiyle yapılmış olan figürlerin kaftanları, sarkıtlı kuşakları ve gürzleri kıyafet tarihi açısından da önemlidir (ayrıca bk. *DİA*, IX, 439). Gazne şehrinde de 1112 yılından kalma III. Mesud'un sarayı dört eyvan şemasına bağlı avlu etrafında, kuşatma duvarları ve kubbeli taht salonu ile temeller hizası-

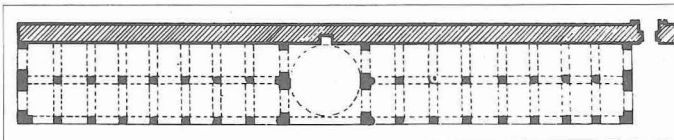

Leşker-i
Bâzâr
Sarayı'na ait
alçı süsleme
parçaları -
Kâbil Müzesi

na kadar ortaya çıkarılmıştır. Burada avlu çevresini alt hizada uzun mermer bir süsleme kuşağı çevreler. Mermer dizisinin üst hizasında ise uzun bir Farsça kitâbe kuşağı dolanmaktadır.

Gazneliler'in Türk mimarisine önemli bir katkıları da kervansaray mimarisinde ortaya çıkar. 1019-1020 yıllarında Sultan Mahmud tarafından *Şâhnâme* yazarı Firdevsî'nin hâtrısına Meşhed yakınında ve Serahs yolu üzerinde bir kervansaray yaptırılmıştır. Ribât-ı Mâhî adıyla bilinen ve günümüzde harabe halinde olan bu muhteşem tuğla yapının ayakta kalan ana kapısı tuğla süslemeler bakımından dikkat çekicidir. En önemli özelliği ise burada dört eyvanlı avlu etrafında tasarlanmış olan yapının eyvan arkalarında kubbeli bölümlerin bulunmasıdır. Eser, tarihi bilinen en eski Türk kervansarayı olması yanında zor bağdaşan kubbe-eyvan birleşmesinin de bilinen ilk âbidevi örneği teşkil etmesi bakımından üzerinde önemli durulan bir yapıdır. Nitekim daha sonra Büyük Selçuklular tarafından bu kubbe-eyvan birleşmesi âbidevi Selçuklu camilerinde uygulama alanı bulacaktır. Erken dönemde Karahanlı-Gazneli ve Büyük Selçuklu mimarilerinin bağlantıları ve gelişmenin kesintisiz devamını anlamak için Gazneli dönemi yapılarını sağlam bir değerlendirmeye tâbi tutmak gerekir.

Gazneliler'e ait mimari kalıntılarda ve kazılarda bulunan tek renkli sırla sırlanmış, kabartma figürlerle bezenmiş tuğla levhalar, mimari süslemelerde yukarıda sözü edilen temperra tekniğinde resimler, kalem işleri, mermer yanında sırlı tuğla-çini malzemenin de kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Leşker-i
Bâzâr
Ulucamiî'nin
planı

BİBLİYOGRAFYA :

A. Maricq — G. Wiet, *Le minaret de Djam*, Paris 1959; A. Bombaci, "Türkler ve Gazneli Sanatı" (trc. Kâmiran Birand), *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi (Ankara 19-24 Ekim 1959: Tebliğler)*, Ankara 1962, s. 87-91; a.mlf., "Introduction to the Excavations at Ghazni", *East and West*, X, Roma 1959, s. 3-22; a.mlf., "Gazne'deki Kazılara Giriş", *Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 537-560; I. C. Gardin, *Lashkari Bazar II. Céramique et monnaies de Lashkari Bazar et de Bust*, Paris 1963; Oktay Aslanapa, *Turkish Art and Architecture*, London-New York 1971, s. 55-62; a.mlf., *Türk Sanatı*, İstanbul 1972, I, 37-47; a.mlf., *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 43-56; Gönül Öney, *Turkish Ceramic Tile Art*, Tokyo 1975; a.mlf., *Ceramic Tiles in Islamic Architecture*, Kyoto 1978, s. 7; a.mlf., *İslâm Mimarisi'nin Çini*, İstanbul 1988, s. 17-18; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s. 13-16; S. Flury, "Le décor épigraphique des monuments de Ghazne", *Syria*, VI, Paris 1925, s. 61-90; Ahmad Ali Kohzad, "Premiers échantillons de la peinture ghaznévide", *Afghanistan*, IV/2, Kâbil 1949, s. 48-51; D. Schlumberger, "Les fouilles de Lashkari Bazar. Recherches archéologiques sur l'époque ghaznévide", a.e., IV (1949), s. 33-44; a.mlf., "The Ghaznevid Palace of Lashkari Bazar", *The Illustrated London News*, London 25.03.1950, s. 458-462; a.mlf., "The Great Palace of Mahmud in Afghanistan", a.e., London 16.06.1951, s. 973 vd.; a.mlf., "La grande mosquée de Lashkari Bazar", *Afghanistan*, VII, Kâbil 1952, s. 1-4; a.mlf., "Le palais ghaznévide de Lashkari Bazar", *Syria*, XXIX, Paris 1952, s. 251-270; U. Scerrato, "The First Two Excavation Campaigns at Ghazni, 1957-1958", *East and West*, X, Roma 1959, s. 23-55; a.mlf., "Islamic Glazed Tiles with Moulded Decoration from Ghazni", a.e., XIII (1962); Semra Ögel, "Anadolu Selçuklu Sanatının Önemli Bir Kaynağı: Gazne Sanatı", *TKA*, II (1964), s. 197-205; M. Baha Tanman, "Divanhâne", *DİA*, IX, 439. ARA ALTUN

GAZNEVİ, Abdullah b. Muhammed

(عبدالله بن محمد الغزنوي)

(ö. 1881)

XIX. yüzyılda Hindistan ve Pakistan'da ortaya çıkan

ehl-i hadîs hareketinin önderlerinden.

1814 yılında Afganistan'ın Gazne bölgesindeki Gairu köyünde doğdu. Dedesi Muhammed Şerîf bölgenin meşhur sûfîlerindendi. Gaznevî ilk tahsilini doğduğu bölgede tamamladı. Hadis ve tefsir alanında kendini yetiştirmek için Kanderhar'a gitti. Burada Vehhâbî eğilimleriyle tanınan Mevlânâ Habîbullah'ın derslerine devam etti. Hocasının görüşlerinin derin bir şekilde etkisi altında kalan Gaznevî halkın dinî hayatıyla yakından ilgilenmeye, bid'at ve hurafelerle mücadele

etmeye başladı. Tasavvufî geleneklerin birçoğunun Kur'an ve hadisin ruhuna uygun olmadığını ileri sürdü. Daha sonra Delhi'ye giderek, ulemânın tepkisinden çekindiği için başlattığı harekete Vehhâbîlik yerine "ehl-i hadîs" demeyi tercih eden Miyân Nezîr Hüseyin'in derslerine devam etti. Bu dönemde çalışmalarını *Kütüb-i Sitte* üzerinde yoğunlaştırdı.

İngilizler'in Delhi'yi işgali üzerine memleketine dönen Gaznevî faaliyetlerine burada devam etti. Kendisine muhalif olan âlimler tarafından şefaati inkâr eden bir Vehhâbî olduğu gerekçesiyle yöneticilere şikâyet edilmesi üzerine Kâbil'e giderek Afgan Emîri Dost Muhammed ile görüştü ve kendi fikirlerini savundu. Ancak ailesiyle birlikte Kâbil'in Bağistan dağlarına sürgüne gönderilmekten kurtulamadı (1863). Bölgenin âlimleri onu burada da rahat bırakmadılar. Gaznevî aynı yıl emîr olan Şîr Ali'den affını istedi. Ancak emîr halkın tepkisini öne sürerek bölgeyi terketmesini istedi. Şîr Ali'nin bir ay sonra devrilmesiyle tahta geçen Muhammed Efdal Han, Gaznevî'nin tutuklanmasını ve ulemânın huzurunda ifadesinin alınmasını emredince yakalanarak Kâbil'e götürüldü. Gaznevî burada ulemâ ile yaptığı tartışmalardan galip çıktı. Bunun üzerine ulemâ idam edilmesi için aleyhinde bir fetva çıkarmanın yolunu aradı. Bu mümkün olmayınca memleketi terketmesine karar verildi. Sırtına 100 sopa vurulduktan sonra yüzü siyaha boyanıp eşeğe bindirilerek Amritsar'a sürgün edildi. Burada da faaliyetlerine ara vermeden devam eden Gaznevî'nin şöhreti bütün Hindistan'da yayıldı. Kendisinden ders okumak için gelenlerle Amritsar ehl-i hadîs hareketinin merkezlerinden biri oldu. Seyyid Ahmed ve Şah İsmâil Şehîd başta olmak üzere önde gelen talebeleriyle birlikte Arapça kaynak eserleri Farsça ve Urduca'ya çevirdi. Hayatının son günlerini ibadetle geçiren Gaznevî Amritsar'da vefat etti.

Gaznevî bazı geleneklere karşı çıkmakla birlikte tasavvufu bütünüyle reddetmemiştir. Vahdet-i vücûd anlayışına şiddetle karşı çıkarken İmâm-ı Rabbânî'nin vahdet-i şühûd görüşüne saygı duymuştur. Nefis tezkiyesine önem vermiş, zikir halkalarına katılmış, ehl-i hadîsin diğer liderlerinin aksine talebelerinden ve dostlarından gelen hediyeleri kabul etmiştir. Münzevî bir hayat yaşamaya karşı çıkarken Allah ve din aşkı için dünyevî ilişkilerin en aza indirilmesi şeklindeki bir fenâ anlayışını hoş görmüştür. Fuka-

hanın ichtihadlarına körü körüne bağlanmaya da karşı olan Gaznevî, sünnetin yeniden yorumlanması gerektiği üzerinde önemle durmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Siddik Hasan Han, *Taşkar min tezkeri ciyûdî'l-ahrâr*, Bopal 1298; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtir*, VII, 302-303; P. Sykes, *A History of Afghanistan*, London 1940, II, bk. İndeks; Mevlânâ M. İbrâhim Siyâlkûtî, *Târîh-i Ehl-i Hadîs*, Lahor 1980; Bedrüzamân M. Şeffî en-Nepâlî, *eş-Şeyh 'Abdullah Gaznevî*, Gucranvala 1984, s. 166; "Vaşa-i Şeyh 'Abdullah Gaznevî", *el-İ'tisâm*, Lahor 4.09.1964; Abd al-Âli, "Nawab Siddique Hasan Khan: A Religious Thinker and Reformer", *JC*, LVIII (1984), s. 23-29; "Gaznevî, 'Abdullâh", *UDMİ*, XIV/2, s. 517-521. I. HUSAIN SIDDIQUI

GAZNEVİ, Ahmed b. Muhammed

(أحمد بن محمد الغزنوي)

Cemâlüddîn Ahmed b. Muhammed b. Mahmûd el-Gaznevî

(ö. 593/1197)

Hanefî fakihî.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Meşhur Hanefî hukukçusu Kâsânî ve Muhammed b. Yûsuf el-Alevî el-Hüseyinî'den fıkıh dersleri aldı. Eserinin bir yerinde (*el-Cevâhirü'l-mu'dıyye*, I, 315) Gaznevî'nin Ahmed b. Yûsuf el-Alevî el-Hüseyinî'den (ö. 648/1250) fıkıh okuduğunu söyleyen Kureşî, bir başka yerinde (I, 355) Ahmed b. Yûsuf'un Gaznevî'den ders aldığını kaydetmektedir. Vefat tarihleri dikkate alındığında ikinci rivayetin doğru olması gerekir. Fıkıh ve usûl-i fıkıh dallarındaki derin bilgisiyle yaşadığı dönemde Hanefîler'in önde gelen âlimlerinden biri olan ve çok sayıda hukukçu yetiştiren Gaznevî Halep'te vefat etti.

Eserleri. 1. *el-Mukaddimetü'l-Ğaznevîyye fi'l-fürû'î'l-Hanefîyye*. İbadetlere dair sekiz babdan oluşan bir el kitabı olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde otuz yakın nüshası vardır (meselâ bk. Ayasofya, nr. 1272, 1440, 1441; Fâtih, nr. 2156; Bağdatlı Vehbî, nr. 496). Eseri, İbnü'z-Ziyâ diye bilinen Ebû'l-Bekâ Muhammed b. Ahmed el-Kureşî *ez-Ziyâ'ül-ma'nevîyye 'ale'l-Mukaddimetü'l-Ğaznevîyye (ez-Ziyâ'ül-ma'nevî 'alâ Mukaddimetü'l-Ğaznevî*, bk. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1273; Hacı Beşir Ağa, nr. 280; Esad Efendi, nr. 513, 756, 811), Ahmed b. Hasan el-Kefevî *Fethu'l-'azîzi'l-ganî fi şerhi Mukaddimetü'l-Ğaznevî* (Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 418) ve Ebû Bekir Seyfî'l-hak b. Muslihuddin el-Bosnevî et-Travnikî *Nûrû'n-*